

Ієрусалимов Ігор Олександрович –
начальник кафедри організації розслідування
злочинів факультету підготовки слідчих навчально
- наукового інституту підготовки слідчих і
криміналістів, кандидат юридичних наук, доцент,
підполковник міліції
(Національна академія внутрішніх справ України)

ПРЕДМЕТ ТЕОРІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто предмет теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності, гносеологічну специфіку його зв'язків з об'єктом даної теорії, надаються характеристики його формального та змістовного аспектів.

The article is introduction to the actual theoretical and practical problems of criminalistics provision to contemporary needs of investigational and legal practice of criminal cases.

Створення теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності як самостійне дослідницьке завдання потребує постановки та вирішення питання про предмет даної теорії, гносеологічну специфіку його зв'язків з об'єктом, характеристику його формального та змістовного аспектів. При цьому, встановлення предмета дослідження зазначеної теорії може відбуватися лише в процесі аналізу взаємодії та розкриття взаємозв'язку і взаємозалежності між об'єктом пізнання і предметом теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності. Це уможливить виявлення специфіки співвідносності об'єкта і предмета теорії і на цьому підґрунті основі відмежувати предмет теорії криміналістичного забезпечення

слідчої діяльності від предметів відповідних окремих (або спеціальних) теорій про цю діяльність.

З огляду на системно-діяльнісний підхід будь-яка пізнавальна діяльність її суб'єкта має за мету здобути необхідні знання про об'єктивну реальність, що його оточує, і полягає у взаємодії з нею. Однак за такої взаємодії суб'єкт пізнає лише ті аспекти реальності, знання яких уможлиблює задоволення відповідних пізнавальних потреб і вирішення конкретних наукових або практичних завдань. Фрагменти матеріального світу або їхні зв'язки, матеріальні знаки або їх структури, на які спрямовано практичну і теоретичну діяльність суб'єкта, в науці визначаються *об'єктом* пізнання, якому притаманні такі обов'язкові властивості, як вибірковість, індивідуальність та взаємодія із суб'єктом пізнання. Об'єкт не є тотожним об'єктивній реальності, матерії. Лише ті речі стають об'єктами, які хоча й існують незалежно від людини, але залучаються до людської діяльності та починають освоюватися суб'єктом практично і пізнавально [1, с. 112]. Об'єкт — це не просто будь-який предмет природи введений у сферу діяльності людини, він сам по собі як об'єктивна реальність існує не залежно від свідомості людини, а стає об'єктом, вступаючи у взаємодію із суб'єктом [2, с. 68].

Теорія криміналістичного забезпечення слідчої діяльності, природно, теж має свій об'єкт пізнання – складний за своєю структурою та підлягає різносторонньому вивченню. Кожна сторона об'єкта пізнання має свою особливу якісну визначеність, яка відрізняє її від інших сторін того самого об'єкта і зумовлює необхідність використання для пізнання відповідних знань. Так, для вивчення комплексу проблем, пов'язаних з відбором, криміналістичним навчанням і підготовкою кадрів, організацією роботи слідчих органів, необхідні наукові знання, вироблені психологією, педагогікою, управлінням; без наукових даних кримінального права та процесу, криміналістики неможливі об'єктивність, повнота, всебічність та ефективність досудового і судового слідства. Сказане свідчить про

залучення багатьох спеціальних наук і теорій при дослідженні відповідних об'єктів у сфері забезпечення слідчої діяльності.

Специфічність сторін об'єкта теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності диктує необхідність багатобічного підходу до його вивчення з позицій системи наукових дисциплін, тобто міждисциплінарного підходу, що забезпечує, зрештою, не лише всебічність, а й повноту його дослідження. Кожна сторона об'єкта пізнання є предметом відповідної наукової дисципліни, а характерні риси цих сторін зумовлюють специфіку предмета відповідної теорії, у тому числі й теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності.

Об'єкт пізнання існує як вираження різних сторін і властивостей дійсності, а предмет науки являє собою закономірності тієї частини об'єкта пізнання, на яку спрямоване наукове дослідження. Дослідник, як суб'єкт пізнання, вивчає об'єкт у рамках предмета обраного їм напрямку, що є однією зі сторін об'єкта [3, с. 27-28], причому кожна наука, визначаючи свій предмет, не може обмежитися лише вказівкою об'єкта вивчення, а має визначити свій, тільки їй властивий аспект вивчення. Предмет науки — це визначений аспект вивчення даного об'єкта [4, 18], в межах якого відбувається рух і розвиток наукової думки [5, с. 42], тому при розгляді предмета теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності необхідно враховувати гносеологічну специфіку його зв'язків з об'єктом даної теорії, оскільки “предмет науки” є гносеологічним поняттям, що фіксує окремий якісний рівень розвитку тієї або іншої галузі знання, а поняття “об'єкт науки” позначає досліджувану нею область зовнішньої діяльності [6, с. 166].

Взаємозв'язок усіх аспектів об'єкта пізнання зумовлює взаємозв'язок наук, що вивчають даний об'єкт. Ця обставина вказує на існування того загального для всіх наукових дисциплін кримінального циклу, що входить до предмета саме теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності. Тому предмет дослідження даної теорії знаходиться на стику явищ, що утворюють предмет відповідних спеціальних наук про слідчу діяльність

(кримінального права, кримінології, кримінального процесу, криміналістики й ін.). Саме з огляду на зазначену закономірність, предмет теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності має об'єктивний зв'язок із предметами всіх спеціальних наук про цю діяльність, що вказує не лише на їх взаємозв'язок, а й на взаємозалежність та взаємозумовленість. Характер взаємозв'язку предметів названих наук визначає специфіку співвідносності теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності із системою окремих (спеціальних) теорій, не допускає змішання предметів різних наукових теорій та їх протиставлення. Що стосується співвідносності теорії з її власним предметом, то наука та її предмет збігаються, ізоморфні за змістом, але принципово розрізняються за формою і способом існування. Та сама реальність у першому випадку існує ідеально, а в другому – матеріально [6, 177].

Особлива якісна визначеність предмета теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності дозволяє у процесі подальшого дослідження індивідуалізувати й описати його, розкривши основні характеристики з формальної і змістовної сторін [7, 125 -126].

Формальна характеристика є загальною, вона розкриває поняття “теорія криміналістичного забезпечення слідчої діяльності”. Змістова характеристика полягає у розкритті всіх істотних сторін предмета даної теорії, аналізі змісту явищ, що стосуються предмета теорії. Вона слугує самопізнанню теорії, з'ясуванню специфіки її методів і функцій, відокремленню її предмета від предмета інших теорій про слідчу діяльність.

Зміст предмета теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності, виходячи з її сутності складає юридична діяльність, тому що мова йде про теорію, що відбиває всю складність діяльності загальної системи слідчих органів, пов'язаної з розкриттям, розслідуванням і попередженням злочинів, її нормативним та іншим видами забезпечення, тобто з перетворенням окремої сфери соціальних відносин в оточуючій правовій дійсності. Для досягнення такої мети необхідна як безпосередньо

кримінально-процесуальна діяльність слідчих органів, що здійснюється на підставі й у порядку, встановленому законом, так і інших суб'єктів, завдяки яким така діяльність може і повинна відповідати принципам об'єктивності, повноти, всебічності та ефективності. Таким чином, і право, і відповідні види діяльності щодо забезпечення його реалізації, мають входити до структури предмета теорії, що розглядається як її елементи.

Визначення ефективності, так само як і соціальної цінності права, можливе лише на підставі вивчення не тільки його “внутрішнього” життя, а й наслідків, що відбуваються в результаті функціонування права взагалі та правозастосовчої діяльності зокрема. Отже до предмета правової науки слід включати не лише чинна система права, діяльність, у структурі якої вона реалізується, а й те матеріальне та соціальне середовище, у якому здійснюється слідча діяльність. Поза цим середовищем слідча діяльність неможлива, а тому, вивчення зазначеного середовища має включатися до предмета теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності, що є об'єктивною необхідністю. Крім того, індивідуалізація об'єкта пізнання і окреслення предмета теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності відбувається з позицій правової регламентації відповідних галузей права. При цьому “правова реальність співвідноситься з правовими нормами як предмет науки і вихідний об'єкт” [5, с. 47].

Успіхи криміналістичного забезпечення слідчої діяльності, так само як і адекватне його дослідження в межах розглянутої теорії, можливі лише за умови використання досягнень інших спеціальних, у тому числі і суміжних наук. Для реалізації такої можливості необхідні дослідження і відображення у змісті теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності теоретичних досягнень інших наук. Йдеться, насамперед, про введення в обіг досягнень зазначених наук, що мають загальне значення, в тому числі у предмет даної теорії як його особливого теоретичного елемента.

Об'єктивною потребою будь-якої науки є самоаналіз власного стану, тобто визначення наявного потенціалу, оцінка досягнутих нею успіхів,

виявлення існуючих прогалин, меж і напрямів подальшого розвитку. Тому, в предмет теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності входять проблеми самоусвідомлення власного стану, сукупність яких, відбиває якісну визначеність теорії та утворює аксіологічні елементи її предмета або (предметні) компоненти самооцінки теорії.

Викладене потребує дослідження в рамках теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності п'яти предметних блоків: правового; діяльнісно-практичного (або функціонального); оточуючого середовища; теоретичного та аксіологічного (блоку елементів самооцінки теорії). Розгляд елементів предмета теорії у вигляді предметних блоків підкреслює їх складність, комплексний характер, певну самостійність та відмінність від компонентів, що входять до складу іншого предметного блоку, неприпустимість не лише протиставлення, а й відриву одного предметного блоку від іншого. Аналіз змісту кожного предметного блоку, а також предмета теорії загалом можливий як шляхом послідовного переліку відповідних проблем і питань, що входять до того або іншого предметного блоку, так і шляхом переліку названих питань безвідносно до змісту конкретного блоку. Перший спосіб дозволяє згрупувати відповідні питання, що стосуються того чи іншого предметного блоку й у такий спосіб показати їх взаємозв'язок та взаємозалежність. Другий спосіб дозволяє позначити лише склад питань, що входять до предмета даної теорії, але при цьому не будуть виявлені ні місце того або іншого питання у їх загальній системі, ні специфіка їх взаємозв'язку та взаємозалежності у структурі теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності. Структурний підхід до характеристики змісту предмета теорії дозволяє як розкрити елементи названого предмета, так і визначити їх місце у структурі і змісті самої теорії. Для досягнення такої мети необхідно, насамперед, з'ясувати поняття і види структур даної теорії, а потім, на підставі отриманих даних, визначити місце елементів предмета теорії в її власній структурі[8, с. 64].

Повне і всебічне визначення предмета теорії криміналістичного

забезпечення слідчої діяльності, створення якої тільки починається, диктує необхідність самостійного дослідження його місця у структурі теорії, під час якого досягаються такі наукові результати, що дозволяють визначити межі вивчення відповідної предметної галузі, а відтак – і межі предмета даної теорії. Тому, повне і всебічне визначення предмета теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності можливо лише в результаті завершення розробки даної теорії, у процесі якої і відбуватиметься окреслення елементів її власного предмета. Складність визначення предмета теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності зумовлюється ще й тим, що явища, які досліджуються даною теорією, здебільшого перебувають у постійному динамічному стані. Ця властивість визначається динамікою забезпечення слідчої діяльності, внаслідок чого відбуваються зміни у структурі слідчих органів, їх кадровому та науково-технічному потенціалі, підслідності кримінальних справ, стратегії, тактиці, методиці і засобах розслідування, що вимагає зміни не тільки слідчої діяльності, а й аспектів її вивчення, отже – і зміни предмета розглянутої теорії. При цьому істотне значення мають досягнення не лише даної теорії, а й успіхи всієї системи спеціальних теорій та інших суміжних, “обслуговуючих” слідчу діяльність наук [8, с. 57].

Актуальність постановки і розгляду проблем про змістовну зміну криміналістики та її складової частини теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності очевидна. Зміна предмета теорії багато в чому визначається прийняттям нового або зміною чинного законодавства, що регламентує слідчу діяльність, а також змінами, які відбуваються у правоохоронній сфері на відповідному етапі її розвитку та реформування. Як уже зазначалося, правове (законодавче) середовище, як чинник, що орієнтує наукові криміналістичні дослідження, змінюється. Криміналістика, з огляду на діалектику суспільного розвитку, має бути також динамічною. Зміни криміналістики зумовлюються, передусім, правовими і законодавчими факторами, а вже потім – зміною об'єктної галузі науки, що є факультативною.

Факультативність зміни наукової об'єктної галузі як чинник впливу на криміналістику пов'язується з тим, що дана наука насамперед є юридичною (правовою). Тому еволюція у правовій сфері має суттєво впливати на криміналістику. Заперечення впливу на криміналістику права і закону не виправдане і виводить дану науку з ряду юридичних (правових) наук. Водночас право (законодавство), що еволюціонує, відкриває для криміналістики нові об'єктні галузі, що підлягають науковому дослідженню [9, с. 147].

Отже, теорія криміналістичного забезпечення слідчої діяльності має свій індивідуально визначений предмет дослідження, який, з одного боку, відрізняє дану теорію від інших наук, що мають свій специфічний предмет, а з іншого – обмежує дослідження теорією криміналістичного забезпечення слідчої діяльності конкретних явищ предметного світу. Визначення предмета — це основа самосвідомості будь-якої науки і найважливіша ланка її методології. Тому створення й існування теорії неможливе без властивого тільки їй предмета, наявність якого уможливорює вироблення цією теорією нового знання про досліджуваний нею предметний світ. Предметна діяльність додає раціонального характеру науковому дослідженню, дозволяє йому виконувати соціально значимі функції, відтак мати право на існування. Виходячи з цього, визначення адекватного предмета, яке здійснюється у процесі наукового дослідження проблем теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності, є об'єктивною необхідністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Чепиков М. Г.* Интеграция науки. – М., 1981.
2. *Копнин П. В.* Введение в марксистскую гносеологию. – К., 1966.
3. *Матусовский Г. А.* Криминалистика в системе научных знаний. –Х., 1976.
4. *Петленко В. П.* Философские вопросы теории патологии. Кн. 1. – Л., 1968.
5. *Зиманов С. З.* Правовая наука: сфера и предмет // Сов. государство и право. – 1982. – №10.

6. *Гусейнов А.А.* Предмет этики // Предмет и структура общественных наук. – М., 1984.
7. *Тихомиров О. К.* О предмете и структуре психологической науки // Предмет и структура общественных наук. – М., 1984.
8. *Зеленецкий В.С.* Общая теория борьбы с преступностью. 1. Концептуальные основы. – Х.,: Основа, 1994.
9. *Защлятин Л. А.* Эволюция права и закона как фактор изменения криминалистики: “новые направления” // Проблемы раскрытия преступлений в свете современного уголовного процессуального законодательства: Материалы Всерос. науч.- практ. конф., посвященной памяти проф., д-ра юрид. наук, засл. юриста РФ И.Ф. Герасимова, Екатеринбург, 6–7 февр. 2003 г. - Екатеринбург: Изд-во „Чароид”, 2003.